

UZ FILOZOFIJU STVARALAŠTVA MARIJANA TKALČIĆA: FRAGMENTI JEDNE STUDIJE U NASTAJANJU

JAN DEFRANČESKI
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
jan1161996@gmail.com

Marijan Tkalčić (Kapela kraj Bjelovara, 15. IV. 1896. – Zagreb, 7. XI. 1956.), hrvatski filozof i pedagog, bez sumnje pripada zaboravljenim ili gotovo zaboravljenim misliocima novije hrvatske filozofije. Potonja je tvrdnja utemeljena na poražavajućoj činjenici da o Marijanu Tkalčiću nije napisano gotovo ništa u filozofsko-znanstvenome smislu.

Preciznije, tijekom Tkalčićeva života (tj. u razdoblju od 1920. do 1957. godine), možemo pronaći tek nekoliko recenzija i prikaza njegovih djela, dok se nakon njegove smrti, uz *In memoriam*, pokoji spomen i osvrt na njegovo djelo, pojavile isključivo dvije značajne publikacije o liku i djelu Marijana Tkalčića. To su knjige: (I) *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića* Blaženke Horvat i (II) *Filozofija i stvaralaštvo: teorijski portreti hrvatskih filozofa* Mladena Labusa.¹ Osim toga, koliko nam je poznato, o Marijanu Tkalčiću nije napisano ništa značajnije, odnosno niti jedan filozofsko-znanstveni rad.²

Razloga za to može biti mnogo, od manjka interesa za njegovu „zastarjelu” filozofsku misao do djelomične ili potpune anonimnosti u hrvatskoj filozofskoj akademskoj zajednici. Međutim, što god bio razlog, čvrstog smo mišljenja da Marijan Tkalčić i ono što je proizašlo iz njegova stvaralačkog pera, odnosno

1 Vidi: (I) Horvat, Blaženka, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1990.; (II) Labus, Mladen, *Filozofija i stvaralaštvo: teorijski portreti hrvatskih filozofa*, Plejada, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 2016. U prvom slučaju, riječ je o prvoj i jedinoj monografiji o Marijanu Tkalčiću (tj. prerađenom diplomskom radu Blaženke Horvat), dok je u drugom slučaju riječ o vrijednoj filozofskoj publikaciji u kojoj prvo poglavlje nosi naslov „Filozofija stvaralaštva Marijana Tkalčića” (str. 11–35). Osim toga, valja spomenuti da je moguće pronaći tek nekoliko iznimno sažetih leksičkih natuknica o Marijanu Tkalčiću, poput one u *Filozofskom leksikonu*. Usp. Kutleša, Stipe, „Tkalčić, Marijan”, u: Kutleša, Stipe (ur.), *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, Zagreb, 2021., str. 1167.

2 Pretragom raznih repozitorija i baza podataka, poput kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, došli smo do zaključka da je o Marijanu Tkalčiću napisano izrazito malo toga. No da stvar bude gora, u većini zagrebačkih knjižnica nije moguće čak niti posuditi Tkalčićeva djela. Slična je situacija i u Beogradu, Skoplju i Ljubljani, gdje je Tkalčić znao boraviti kao gostujući predavač. Vidi: Horvat, Blaženka, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, str. 13.

njegova brojna i, odgovorno tvrdimo, u mnogočemu značajna filozofska djela, nisu zaslužili takav nepravedni tretman i sudbinu. Stoga, prije samog govora o filozofiji stvaralaštva Marijana Tkalčića, njegovim osnovnim pretpostavkama i pojmovima – što je glavna tema ovog teksta – odlučili smo se kratko osvrnuti i na njegovo stvaralaštvo, njegov opus, kao i na njegovu važnost i mjesto u okviru novije hrvatske filozofije.

Za početak, valja istaknuti da je Marijan Tkalčić doktorirao 1921. godine u Zagrebu, obranivši disertaciju *Metafizičko i spoznajno-teorijsko značenje kazualiteta i teleologije*, pred komisijom koju su činili: Albert Bazala, Djuro Arnold i Vale Vouk. Dugi niz godina bio je gimnazijski profesor u Petrinji, Bjelovaru i Zagrebu, gdje je od 1945. godine postao profesor pedagogije i psihologije na Muzičkoj akademiji i Višoj pedagoškoj školi. Četiri godine kasnije, 1949. godine zaposlio se na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje 1950. postaje docent, a nedugo kasnije i izvanredni profesor etike i estetike. Sačuvano je nekoliko pisanih tragova da je Tkalčić bio jedan od omiljenih profesora zagrebačkim studentima filozofije. Tako je, primjerice, Gajo Petrović u jednom tekstu posvećenom Vanji Sutliću pisao o tome kako su zajedno sjedili na

„... zanimljivim predavanjima profesora Marijana Tkalčića o Kierkegaardu, Heideggeru i Sartreu i poslije predavanja diskutirali.”³

Na jednom drugom mjestu, u tekstu naslovljenom „Sjećanja na profesora Marijana Tkalčića”, Petrović je napisao sljedeće:⁴

„Tkalčić je bio izvrstan predavač, a u svojim predavanjima demonstrirao je kako svoju široku filozofsku kulturu, tako i životnu vezanost za filozofiju. Predavanja nije koncipirao kao informiranje o filozofskim disciplinama, nego kao uvođenje u živu raspravu o najsuvremenijim problemima filozofije.”⁵

S tim u vidu, htjeli bismo skrenuti pozornost na Tkalčićevu pisanu ostavštinu za koju je profesor Mladen Labus u svojoj knjizi *Filozofija i stvaralaštvo* istaknuo da predstavlja

3 Vidi: Petrović, Gajo (*et al.*), „In memoriam: Vanja Sutlić (1925. – 1989.)”, *Politička misao* 26 (1989) 3, str. 189–191, ovdje str. 190.

4 Vidi: Horvat, Blaženka, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, str. 7–10.

5 Isto, str. 7.

... pravu svečanost za svaki znatiželjni filozofski duh.”⁶

Pisanu ostavštinu Marijana Tkalčića moguće je podijeliti u tri kategorije: (I) knjige, (II) članke i (III) prijevode. Tome bi se opravdano mogla dodati svakako i četvrta kategorija: (IV) skripte. Riječ je o kraćim propedeutičkim spisima koje su sastavljali ili sâm Tkalčić (za studentske potrebe praćenja nastave) ili njegovi studenti (slušajući njegova predavanja). U nastavku slijedi bibliografski popis Tkalčićeve pisane ostavštine načinjen prema potonjim kategorijama.⁷

(I) Knjige

- *Pokušaj određenja filozofije*, Filozofijska biblioteka, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1920.;
- *Pedagogija i tehnika učenja*, Minerva, Zagreb 1934.;
- *Uspón i pad građanskog odgoja*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb 1950.;
- *Dijalektičko jedinstvo odgoja, obrazovanja i nastave*, Školska knjiga, Zagreb 1951.;
- *Egzistencijalizam: Kierkegaard – Heidegger – Sartre*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 1951.;
- *Oblik i sadržaj: problem i osnovna rješenja u novijoj idealističkoj estetici*, Školska knjiga, Zagreb 1952.;
- *Etika: od Platona do Ničea*, Mala školska biblioteka, Beograd 1957.;
- *Pedagogijski leksikon* (ur. Stevan Pataki, Marijan Tkalčić, Ante Defrančeski i Josip Demarin), Minerva, Zagreb 1939.

(II) Članci⁸

- „Vladimir Dvorniković: ‘Savremena filozofija’”, *Novosti* XIII/1919., br. 304, str. 3;
- „Odgovor C. F. Weberu”, *Jugoslavenska Njiva* 1921., br. 46, str. 5–8;
- „Mozart W. A. (Prikaz umjetničkog rada povodom 175. godišnjice rođenja)”, *Nezavisnost* XXV/1930., br. 3, str. 1;
- „Osnovi škole rada (Prikaz rasprave Stjepana Matičevića)”, *Napredak* LXXVI/1935., str. 334–339;

⁶ Labus, Mladen, *Filozofija i stvaralaštvo*, str. 16.

⁷ Popis predstavlja revidiranu verziju bibliografije Marijana Tkalčića inicijalno tiskane u: Horvat, Blaženka, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, str. 95–98.

⁸ S obzirom na to da je riječ o relativno „starim” tiskovinama, većina članaka nije sačuvana u izvornom (tiskanom) obliku. Stoga, u popisu ponegdje nedostaje određena bibliografska informacija, poput raspona stranica.

- „Kako ćemo vaspitati našu omladinu? Zadaća i položaj škole”, *Napredak* LXXVI/1935., str. 334–339;
- „Problemi nastavnog programa”, *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva* XVIII/1935./1936., str. 691–693;
- „Prosvjetna komora”, *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva* XVII/1937., str. 401–406;
- „Tvoje dijete”, u: Bela Sekelj, *Tvoje dijete*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb 1938., str. 1–5;
- »Ideje obrazovanja i nastavnici«, *Nastavnički pokret* I/1940., br. 3;
- »Generacije i zbivanja«, *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva* XX/1940., br. 5;
- »Etnologija«, u: Walter Hirschberg, *Etnologija*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb 1943., str. 1–10;
- »Leibniz«, u: Egmont Colerus, *Leibniz: životni roman velikog filozofa*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb 1944., str. 1–13;
- »O privodu«, *Vienac* XXXVI/1944., br. 4, str. 77–81;
- »Symposion«, *Hrvatsko kolo* 1953., str. 249–262;
- »Kantova kritika rasudne moći«, u: Immanuel Kant, *Kritika rasudne snage*, Kultura, Zagreb 1957., str. 127–143.

(III) Prijevodi

- Bela Sekelj, *Tvoje dijete*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb 1938.;
- Walter Hirschberg, *Etnologija*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb 1943.;
- Erdmann Hanisch, *Povijest Rusije I i II*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb 1943.;
- Egmont Colerus, *Leibniz: životni roman velikog filozofa*, Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb 1944.;
- Boris Mikhailovich Teplov, *Psihologija* (Udžbenik za srednje škole), Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1949.

(IV) Skripte⁹

- *Pedagogija I, II, III*, Zagreb 1948.;
- *Didaktika*, Zagreb 1948.;
- *Dječja psihologija*, Zagreb 1948.;

⁹ Većina skripti je, nažalost, izgubljena, dok za posljednje dvije (*Uvod u materijalističku gnoseologiju* i *Opća psihologija*) nije poznato kada su nastale.

- *Etika: suvremeni pravci*, Beograd 1954.;
- *Predmet i metode estetike*, Beograd 1954.;
- *Uvod u materijalističku gnoseologiju*, Zagreb;
- *Opća psihologija*, Zagreb.

Pored bavljenja raznim pedagoškim, didaktičkim, filozofskim, etičkim i estetičkim pitanjima i problemima, Tkalčić je za svoga života također razvijao i vlastito filozofsko stajalište – tzv. „dijalektički realizam” – čija se originalnost ogleđa upravo u njegovom nedovršenom projektu „filozofije stvaralaštva”. Temeljne misli i glavne pretpostavke filozofije stvaralaštva, Tkalčić je izložio u dvjema raspravama (I) „Generacije i zbivanja (Nacrt filozofije stvaralaštva)” i (II) „Filozofija i zbilja (Slučaj Leibniz)”, premda su one na implicitan ili eksplicitan način prisutne gotovo u svim njegovim radovima.¹⁰

Kako bi se približili onome što Tkalčić podrazumijeva pod „filozofijom stvaralaštva”, najprije valja razmotriti temeljne pojmove njegova mišljenja, a to su „zbilja” i „gibanje”. Naime, pod osjetnim utjecajem Hegelove i Marxove filozofije, s jedne strane, i filozofije egzistencije i egzistencijalizma, s druge strane, ali opet čvrsto odbacujući svaku vrstu idealizma, materijalizma i nihilizma, Tkalčić u svojim filozofskim nastojanjima polazi od mišljenja cjeline, odnosno svijeta. Za njega, sve što jest nije ništa drugo nego „zbilja”, svojevrsno samo-stvarajuće gibanje između „onog stvorenog” i „onog mogućeg”. U tom smislu, Tkalčić govori o dvama svjetovima: (I) „stvorenom” i (II) „nad-stvorenom svijetu”, odnosno „stvarnom zbiljskom svijetu” i „nad-stvorenom mogućem svijetu”, između kojih postoji „napetost” koja konstituira ono što bismo uvjetno mogli nazvati „ljudskom kulturom”. Na toj se napetosti ujedno utemeljuje razumska spoznaja kojom čovjek ne može u potpunosti dokučiti „nad-stvoreni svijet”. On se spoznaje intuitivno, reći će Tkalčić. Kao stvarajuće i samostvarajuće biće, čovjek je povezan kako sa „stvorenim”, tako i s „nad-stvorenim svijetom”.

Međutim, napetost između tih dvaju svjetova ponekad ne može izdržati „o-stvarenje” određene mogućnosti, svojevrsan prijelaz iz jednoga svijeta u drugi, pa čovjek nerijetko biva svjedokom rušenja određenih slika svijeta (tj. zbilje), poput: (I) promjena vlasti, (II) promjena društvenih uređenja i (III) promjena znanstvenih paradigmi. Upravo se u takvim događajima najbolje očituje spomenuto gibanje kao zbiljska promjena između onog stvorenog i onog mogu-

10 Potonje rasprave, u nešto izmijenjenom i doradenom obliku, objavljene su u knjizi *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića* Blaženke Horvat. Vidi: (I) Tkalčić, Marijan, „Generacije i zbivanja (Nacrt filozofije stvaralaštva)”, u: Horvat, Blaženka, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, str. 107–120; (II) Tkalčić, Marijan, „Filozofija i zbilja (Slučaj Leibniz)”, u: Horvat, Blaženka, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, str. 121–139.

ćeg. Te promjene Tkalčić naziva i „krizama” (stgrč. κρίσις; prijepor, odluka, sud i prijelom).

S obzirom na to da se te „krize” ne događaju izvan vremena, nego upravo u vremenu, Tkalčić smatra da filozofija ima zadatak da u svakom nadolazećem razdoblju pokušava misliti „ono što jest” (zbilja) i „ono što može biti” (povijesna gibanja), kako bi odredila smisao novog, onog tek „nadolazećeg svijeta”, i starog, onog sada već „prošlog svijeta”. U tom dijalektičkom sabiranju suprotnosti zbilje, otvara se mjesto za interpretaciju povijesti. Na tom tragu, Tkalčić u svoju filozofiju uvodi i pojam „generacije” – kao povijesnog subjekta sa zadaćom mijenjanja i stvaranja novog svijeta.

Premda je zazirao od disciplinarnih podjela, pored ontološke, epistemološke i filozofsko-povijesne komponente, Tkalčićevu filozofiju stvaralaštva moguće je shvatiti i kroz njezinu etičku, estetičku i filozofsko-odgojnu dimenziju. U slučaju etike, tvrdi Tkalčić, jasno je da čovjek svojim djelovanjem (kao svojevrsnim stvaralačkim činom) mijenja svijet u kojemu se nalazi. U slučaju estetike, s druge strane, Tkalčić podsjeća da čovjek pomoću osjetila stvara i sudjeluje u svijetu, dok umjetničkim činom stvaranja dovodi mogućnosti do ostvarenja. Ovdje treba imati na umu i to da se i čovjekovo uživanje umjetnosti temelji na njegovom estetskom stvaranju doživljaja, a ne na pukom preuzimanju uvriježenih sudova, dok se umjetnička intuicija pokazuje kao čvrsta poveznica s „nad-stvorenim svijetom”. Naposljetku, u slučaju filozofije odgoja, Tkalčić zagovara koncept „totalnog čovjeka” – kao pojedinca koji je vlastitim „samo-stvarajućim” i „samo-odgojnim” moćima doveo svoje mogućnosti do ostvarenja. Na tome je tragu Tkalčić napisao sljedeće:

„Veliki su filozofi zaista ogledalo čitava postojanja, zračišta svih pokreta i otkrivači neiskrivljene zbilje svoga razdoblja.”¹¹

A u tome je Tkalčić, u „otkrivanju neiskrivljene zbilje svoga razdoblja”, s obzirom na povijesni i generacijski odmak, tj. mogućnost suvremene evaluacije njegove misli, usudili bismo se reći, nesumnjivo uspio.

11 Horvat, Blaženka, *Filozofski pogledi Marijana Tkalčića*, str. 139.